

„Języki” Bramy Morawskiej

Keywords: The Moravian Gate, the Prasian dialect, borrowings, linguistic influences

Słowa kluczowe: Brama Morawska, gwara prajska, zapożyczenia, wpływy językowe

Abstract

The author discusses the linguistic situation in the area of the Moravian Gate. He draws attention to the linguistic influences in this area, which determine the different development of these dialects than in other border areas. He indicates the type of transitional and mixed dialect. Using the example of the Prague dialect, he analyses the communication situation of the population of this part of the Czech-Polish border.

Autor omawia sytuację językową na obszarze Bramy Morawskiej. Zwraca uwagę na wpływy językowe na tym terenie, określające odmienny rozwój tych gwar niż na innym przygranicznym terenie. Wskazuje na rodzaj gwary przejściowej i mieszanej. Na przykładzie gwary prajskiej analizuje sytuację komunikacyjną ludności tej części pogranicza czesko-polskiego.

W dawnych czasach środowisko (ukształtowanie) przyrodnicze było naturalną granicą między sąsiadami. W takiej sytuacji język, którym się porozumiewała dana społeczność, rozwijał się w izolacji od języków innych grup społecznych. Np. pasma górskie Sudety i Karpaty stanowiły naturalną granicę oddzielającą Królestwo Polskie, a dokładniej Śląsk, od południowych sąsiadów – Czechów, Morawian i Słowaków. Jednak potrzeba wymiany towarów powodowała konieczność podjęcia wędrówki (por. np. średniowieczne dni targowe), a tym samym szukania najłatwiejszych do przebycia dróg. Wytyczano więc drogi dojścia z jednej osady do drugiej, a w konsekwencji z jednego księstwa czy królestwa do drugiego. Różne ukształtowanie terenu zmuszało ówczesnych handlarzy, aby wytyczali drogi przejścia z południa na północ wzdłuż obniżień między pasmami

górkimi (przełęcze, wąwozy itp.) czy rozlewiskami rzek, które potocznie nazywano bramami przejścia (por. Bramę Przemyską, Bramę Beczewską, Bramę Odrzańską, Bramę Smoleńską itd.). Jednym z takich miejsc przejścia jest Brama Morawska, stanowiąca znaczące

Rys 1. Brama Morawska (<https://pl.mapy.cz/zakladni?source=area&id=26406&x=17.8456311&y=49.6201049&z=10>)

obniżenie terenu między Sudetami a Karpatami (por. rys. 1).

Tędy bowiem przechodził znany od antyku rzymski zachodni szlak bursztynowy¹, który prowadził w stronę Morza Bałtyckiego przez Racibórz (lub Wodzisław) Opole, Wrocław i dalej do Bałtyku. Tutaj też prowadziła odnoga w kierunku Huleczyna, Opawy, przecinając Racibórz, dalej do Gliwic i Krakowa, prowadząc jednocześnie do głównej nitki szlaku bursztynowego.

Z rozważań tych nie należy jednak wyciągać wniosku, że dolna Beczwa nie miała żadnego znaczenia komunikacyjnego. Najprawdopodobniej wzdłuż niej wiódł jeden z odcinków zachodniego odgałęzienia szlaku bursztynowego z Vindobony ku Bramie

¹ Szlak ten w archeologii nazywany jest drogami bursztynowymi (część południowa) i szlakami bursztynowymi (część północna); por. Wielowiejski 1980, s. 7.

Morawskiej [...].

Oprócz środkowego przejścia przez Bramę Morawską, z północnych Moraw były możliwe dwa inne połączenia z Górnym Śląskiem. Zachodnie wiodło przez wzmiankowane wyżej grody kultury puchowskiej na zachód od Novego Jičina ku kolanu górnej Odry w rejonie Bramy Morawskiej, gdzie jest spore skupienie znalezisk monetarnych; tam był zapewne punkt etapowy. Dalej w górę potoku Husi trasą zaznaczoną znaleziskami monet rzymskich i przejściem w środkowej części Gór Odrzańskich podróżni dochodzili do rzeki Morawicy, gdzie wypadało zrobić postój. Posuwając się z biegiem rzeki, dochodzili do doliny Opawy, gdzie znów spore skupienie odkryć monetarnych wyznacza punkt etapowy. Następny wypadał zapewne we wschodniej części Gór Odrzańskich, skąd już jednym dziennym marszem osiągnano bieg Opawy (Wielowiejski 1980, s. 119).

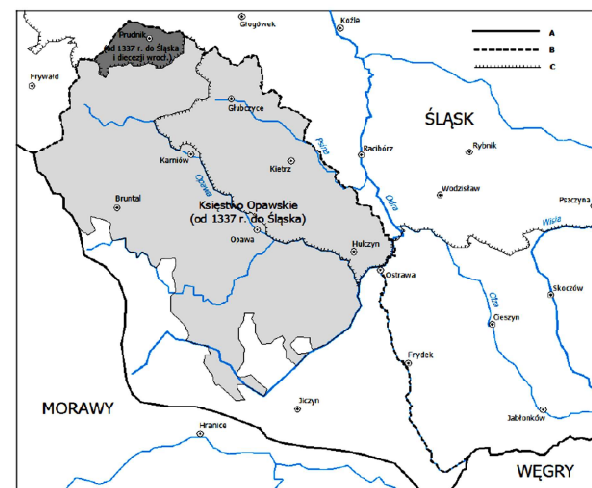
Z punktu widzenia geograficznego Brama Morawska to wąskie zapadlisko między Górami Opawskimi i Beskidem Zachodnim o wysokości bezwzględnej do 310 m n.p.m. ciągnące się na długości około 40 km; to długi lej otoczony stromymi stokami o wysokości względnej od 200 do 250 metrów. W okolicach Ostrawy zapadlisko to ma ok. 20 km szerokości, a w okolicach Přerova – ok. 5–10 km.

Jednak Brama Morawska to nie tylko termin geograficzny czy nazwa terenowa, to także łącznik komunikacyjny pomiędzy terytorium Górnego Śląska czy Małopolski oraz Moraw i Czech. Na zachodnich krańcach Małopolski bowiem stykają się drogi prowadzące przez Bramę Morawską. Poprzez to miejsce w okresie wędrówek ludów przechodziły plemiona celtyckie, germańskie i słowiańskie. To także teren, który zamieszkiwali zarówno Polacy, jak i Czesi, ponieważ granica między Królestwem Czeskim a Królestwem Polskim w rozumieniu współczesnym nie była tak ściśle wyznaczona, stanowiła raczej pas przejściowy, membranę rezonującą dwie odmienne kultury, co w efekcie prowadzi do nieznacznego przenikania (niektórych i nielicznych) elementów tych kultur w czasach najdawniejszych. To pojęcie zapożyczone z socjologii wspaniale pokazuje efekt tworzenia się tzw. gwar przejściowych (por. też Smułkowa 1993).

Sociokulturní přístup chápe hranici spíše jako zónu, která odděluje dvě územní jednotky (nejvíce signifikantně u (národních) států), jako „membránu“ vzájemného působení. Je v něm kladen důraz na produkci a reprodukci idejí o území a hranici a jejich symbolických významů v rámci různých institucionálních praktik. Hranice

zde není pevně vymezenou hraniční čarou, nýbrž prvkem, jenž vyvěrá z procesů, ve kterých jsou území a jejich soupeřící významy sociálně a kulturně konstruovány (Vencálek 1999, cyt. za: Mečiar 2007, s. 120–121).

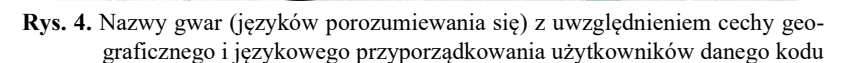
Z tego względu Mariusz Kowalski wskazuje na fakt, że w pracach historyków możemy „niekiedy spotkać się z poglądami, że początkowo granica śląsko-polsko-(śląsko)-morawska przebiegała wododziałem Odry i Morawy, a więc m.in. grzbietem Jesioników (pasmo Sudetów) (np. Szydłowski 1991, Panic 2009)”, która w późniejszych wiekach wraz z wydarzeniami politycznymi zmieniała się, co ukazuje rys. 2.

Rys 2. Ewolucja granicy śląsko-morawskiej do 1742 r. (A – przypuszczalne granice pierwotne, B – granica wyznaczona pokojem w Kłodzku (1127 r.) i uszczegółowiona w 1261 r., C – granica prusko-austriacka z 1742 r.; Kowalski 2016, s. 116)

Dalsze dzieje tego terenu odznaczały się przesuwaniem granicy księstw, później królestw, a obecnie państw: polskiego i czeskiego. Od XVIII w. teren ten zamieszkiwała również ludność niemiecka, co miało wpływ na dalsze zmiany w języku mieszkańców tego regionu. Również napływ Wołochów w te rejony powodował mieszanie cech

Na pierwszy rzut oka występujące tu gwary – czy raczej kody porozumiewania się – odznaczają się cechami morawskiego lub śląskiego (polskiego) sytemu językowego. Jeśli jednak przyjrzymy się temu dokładniej, stwierdzimy, że cechy tych kodów nie realizują je-

Wagę cechy geograficznego przyporządkowania ludności dla komunikacji codziennej opisuje Jiří Musil (1982), który stwierdza, że ludność jest trwale związana ze swoim miejscem zamieszkania. Nazywa ją *územní společenství*. Innymi słowy, pierwszym znakiem tej grupy komunikacyjnej jest *vázanost na určitý prostor* oraz *prostorová blízkost*. Jest to związane z tym, że osoby związane z danym terenem tworzą bliższe więzi społeczne niż osoby związane z innym terytorium, ponieważ to oni zaspokajając swoje codzienne potrzeby, kształtują materialne i społeczne warunki rozwoju miejsca zamieszkiwania. I odwrotnie, powstałe tu warunki życia wpływają na codzienne zaspakajanie ich potrzeb, w tym komunikacyjnych. Zatem potrzeba komunikacji codziennej jest tu o wiele większa niż w przypadku osób, których przynależność geograficzna jest określona inaczej. Można to zauważyć również w nazewnictwie (por. np. Zaolziacy – ludność używająca gwar o proveniencji polskiej zamieszkała lewy brzeg Olzy na terenie Czech czy Prajzacy – ludność morawska mieszkająca na terenie Czech pozostający w latach 1742–1918 w granicach Prus). Często w tym przypadku nowa nazwa ludności (a tym samym i gwary) dostaje sem wartościujący, np.:

O společném kolektivním jméně lze hovořit, známe sebeoznačení obyvatel Hlučínska jako *Moravci*, které bylo nahrazeno pojmem Prajzáci, jenž je částí takto označovaného obyvatelstva chápán jako pejorativní. V této souvislosti lze vyslovit hypotézu o vymístění v symbolické rovině (Mečiár 2007, s. 94).

Wprawdzie to kryterium nie jest stałym, to jednak decyduje o podstawowych cechach kodu porozumiewania się danej społeczności. Chodzi o aspekt przemieszczania się w celu poszukiwania lepszych warunków życia. Wówczas zmienia się funkcja średniowiecznej membrany. Dochodzi tu do otwarcia na inny system językowy i wprowadzania do swojego systemu językowego cech kodu innego obszaru. To zjawisko było wyraźniej widoczne w średniowieczu, choć i dziś mamy jego ślady w języku literackim (np. przejmowanie anglicyzmów). Językoznawcy otwieranie się na inny system językowy i wprowadzanie niektórych jego elementów do własnego nazywają etapem przejściowym, w którym następuje albo przejmowanie cech

(mieszanie cech dwóch różnych systemów – gwary mieszane), albo rozwój niektórych zjawisk językowych (np. fonetycznych, morfologicznych) zgodnie z ich rozwojem w innym języku – z reguły etnicznie obcym – i wycofanie rozwoju tych cech w języku własnym (gwary przejściowe) pod wpływem albo mody, albo przymusowego przyswajania cech (por. Smułkowa 1993, Lotko 1959). Jako przykład cech mieszanych można tu przywołać nieodmienność przymiotników w gwarze hulczyńskiej, zaś jako cechę przejściową – wprowadzenie innego zakończenia rzeczowników (wprowadzono w miejsce samogłoski przedniej [e] po miękko tematowych – zgodnie z systemem polskim – samogłoskę środkową [a]).

Przy czym oddalenie geograficzne gwar decyduje o ilości przyjmowanych cech drugiego systemu językowego, na co wskazuje w odniesieniu do terenu Bramy Morawskiej już Zdzisław Steiber.

[...] pomiędzy terytorium językowym polskim a czeskim nie ma ostrej granicy. Na pograniczu tych języków ciągnie się obszar, gdzie lud wiejski mówi gwarami o jednych cechach polskich, innych czeskich. Ten obszar dialektów pogranicznych, zwanych „laskiem”, obejmuje najbardziej zachodni pas Śląska Cieszyńskiego (nad Ostrawicą), całą niezniemczoną część Śląska Opawskiego, skrawek Moraw koło Frensztau i Sztramberka oraz część przedwojennego Śląska pruskiego na południe od Raciborza i Głubczyc. [...] im] dalej na południowy zachód, tem bardziej ubywa cech polskich, a przybywa czeskich (Stieber 1934, s. 5).

Przejmowanie cech, ale też tworzenie nowego systemu pod wpływem geograficznego obcowania i odizolowania od prymarnego systemu językowego, codziennej interakcji oraz kontaktów z innymi społecznościami, co powodowało poszerzenie obowiązujących dotąd norm kulturowych, charakteryzuje nie tylko gwary pograniczne (por. np. gwarę ostrawicką). Jest to zjawisko dotyczące zarówno pogranicza dwóch systemów językowych (literackich), jak również dwóch systemów gwarowych (w ramach jednego systemu języka literackiego). Tutaj skupimy się na jednej gwarze pogranicznej (czyli graniczącej z gwarą przynależną do innego systemu języka literackiego, tu: polskiego), zwanej gwarą morawiecką, czyli proveniencji moraw-

skiej (czeskiej). Dotyczy to wschodniej części dawnego księstwa opawskiego, pierwotnie zwanej morawiecką, a później hulczyńską.

Zvláštní skupinou obyvatelstva českého Slezska, kterému po dlouhá desetiletí byla popírána jeho identita (a to nejen v éře komunizmu), jsou Hlučíňané, kteří si kdysi říkali Moravci a dnes Prajžáci (Šefčík, za: Rumanová 2001, s. 72).

Oprzemy się na tekstach utrwalonych, w których zostały skodfikowane cechy tego systemu. Są to utwory pisane wschodniej mieszkanki tego terenu², a mianowicie twórczość Jany Schlossarkovej, hulczyńskiej poetki i pisarki, piszącej swoje teksty w gwarze prajskiej, a dokładniej hulczyńskiej (podgrupa gwar laskich)³, ponieważ cechy gwarowe na tym terenie są zależne od kryterium geograficznie określonej

² Nie tylko te teksty tworzą podstawę niniejszej analizy. Baza tekstów do analizy została poszerzona o teksty nagrane, które jedynie pozwalają na opis brakujących cech systemowych w tekstach pisanych lub niejednoznacznie zapisanych (por. zapis głosek [č] i [č̣]. Na ich (tekstach pisanych) podstawie zaś nie można by opisać całego systemu gwary hulczyńskiej.

³ Nie rozważamy tutaj przynależności występujących w okolicy Bramy Morawskiej gwar do polskiego czy czeskiego systemu językowego. Na ten temat była prowadzona dyskusja zwłaszcza w XX wieku (por. prace: Jiří Polívka, *Loriš' schlesicher, oberostrauer Dialekt*, „Archiv für slavische philologie” XXII, 1900, s. 314–316; Jiří Polívka, *Ke sporu českopolskému v Těšinsku*, „Slovanský Přehled” IV 1902, s. 117–119; František Trávníček, *Příspěvky k dějinám českého jazyka*. Brno 1927; Zdzisław Stieber, *Geneza gwar laskich*. Kraków 1934; Nicholas van Wijk, *Ost-slovakisch und lachisch*, [w:] L. Novák (red.), *Sborník Matice Slovenskej XIII*. Svätý Martin 1935. s. 52–60; Kazimierz Nitsch, *Dialekty polskie Śląska*, Kraków 1939, t. I; Karol Dejna, *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski*. Łódź 1953; Arnošt Lamprecht, *Z jazykového zeměpisu lašského*, [w:] St. Králík (red.), *Adolfu Kellnerovi. Sborník jazykovědných studií*. Opava 1954, s. 34–43; Karol Dejna, *Z zagadnień polsko-czeskiego pogranicza językowego*, [w:] M. Kudělka (red.), *Česko-polský sborník vědeckých prací*. Praha, 1955, s. 113–131; Zdzisław Stieber, *Zarys dialektologii języków zachodniosłowiańskich z wyborem tekstów gwarowych*. Warszawa 1956; Mieczysław Karaś, *Z problematyki gwar mieszanych i przejściowych*, „Język Polski” 38, 1958, nr 4, s. 286–296; Alfred Zaręba, *Śląskie teksty gwarowe*. Kraków 1961; Arnošt Lamprecht, *Přechodové dialekty a jejich význam pro poznání vzájemných vztahů slovanských jazyků*, [w:] B. Havránek (red.), *Československé přednášky pro VI. mezinárodní sjezd slavistů v Praze*. Praha 1968, s. 145–154; Stanisław Bąk, *Mowa*

przynależności. Podobne cechy językowe są inaczej realizowane w zależności od odległości danej miejscowości od wsi, w której używa się polskiego systemu językowego, por. np. opozycję głosek [ɫ] : [l] na południu ziemi hulczyńskiej i [l] : [ɫ] na jej północy, podobnie używanie szeregu zmiękczonego [č̣], [č̣̣], [ẓ̌], [ṣ̌], i miękkiego [č], [dž], [ž], [š]. Irena Šebestová wspomina także o innych pisarzach tego terenu (por. Šebestová 2023 oraz prace w druku). Jednak ze względu na duże rozwarstwienie gwar Bramy Morawskiej zatrzymamy się tutaj przy gwarze Hlučína, a tym samym osób mieszkających cały czas w tym mieście⁴.

Oprócz sąsiedztwa polskiego systemu językowego (gwary Krzyżanowic, Raciborza itd.) na rozwój tej gwary miały wpływ ważne wydarzenia historyczne, w wyniku których omawiane pogranicze dostaje się na wiele stuleci pod władanie polskie, czeskie⁵, a następnie

polska na Śląsku. Wrocław 1974 i wiele innych, por. też Bałowski 2023). Wskazujemy jedynie na ich odmiennosć oraz mieszanie elementów sąsiednich sytemów językowych (gwarowych, języków literackich) w wyniku wydarzeń historycznych.

⁴ Pisarzy tego regionu piszących gwarą prajską jest więcej, np. Ludmila Hořká, *Trnité cesty*. Ostrava: Profil 1975; Ladislav Martiník, *Žil jsem na Hlučínsku i na straně císařské*. Opava: L. Martiník, vl. n. 1997; Lidie Rumanová, *Chcu byč enem Prajz*. Kravaře: Kulturní středisko zámek Kravaře 2000; Lidie Rumanová, *Tak tu žijem*. Kravaře: Kulturní středisko zámek Kravaře 2001; Lidie Rumanová, *Mluva a pořekadla z Kravař a okolí*. Kravaře: Zámecké muzeum v Kravařích 2002 itd. O innych szerzej pisała Irena Šebestová (por. Šebestová 2023), która wspomina także niemieckich pisarzy tego regionu.

⁵ „[...] cały dzisiejszy kraik laski należał do XI w. do Śląska, a wraz z nim do Polski. W r. 1038 zdobywa cały Śląsk książę czeski Brzetysław. Niedługo, za panowania Kazimierza Odnowiciela, wraca wprawdzie Śląsk do Polski, jednak jego część na zachód od Ostrawicy a na południe od linii Racibórz–Głubczyce zostaje już na zawsze przy koronie czeskiej. Została ona politycznie wcielona do Moraw, zaś w XIII w. i kościelnie wydzielona z biskupstwa wrocławskiego, a wcielona do ołomunieckiego. W XIV w. wraca północna część tego obszaru do Śląska jako odrębne księstwo Opawskie, ale już nie do Polski, bo cały Śląsk tymczasem przypadł Czechom. Jednak od reszty Śląska wyodrębniły, a z krajami czesko-morawskimi łączyły księstwo opawskie dwa ważne fakty: 1) kościelnie pozostało ono nadal (aż do dziś, wraz z okolicą Hluczyzna) przy diecezji ołomunieckiej, gdy reszta Śląska pozostała przy

niemieckie⁶ (por. rys. 2) i znów czeskie. Biorąc pod uwagę te fakty, możemy powiedzieć, że język, którym posługiwano się na tym terenie, był zależny od zamieszkującej ten „kraik” ludności. A zatem początkowo była to gwara przejściowa czesko-polska, a następnie gwara ta została nasycona wieloma germanizmami przede wszystkim w płaszczyźnie leksykalnej, choć także morfologicznej czy syntaktycznej. Dlatego często jest nazywana gwarą trzech języków: czeskiego, polskiego i niemieckiego.

Poniżej zatrzymamy się przy cechach wskazanych przez Zdzisława Stiebera, które ukazują przejściowy lub mieszany charakter gwary prajskiej (Dejna, Kellner) na terenie zachodniej części Bramy Morawskiej z uwzględnieniem typologii Elżbiety Smułkowej. Jako materiał badawczy przyjąłmy twórczość Jany Schlossarkovej⁷, która twierdzi:

wrocławskiej, 2) na tronie opawskim zasiadali teraz nie polscy Piastowie, jak w innych częściach Śląska, ale czescy książęta z rodu Przemyślidów” (Stieber 1934, s. 12).

⁶ „Mírem Vratislavským r. 1742 císařovna Marie Teresie postoupila králi pruskému, Bedřichu II., většinu kněžstev vlastního Slezska mimo Těšínsko a třetinu Nisska. Nad to ještě puštěny mu byly polovice kněžstev Krnovského a Opavského (i s enklávou Kečerskou), kteréž kdysi slušely k Moravě. Tímto mírem roztrženo tedy staré Opavsko na dvě polovice: rakouskou a pruskou a zároveň octlo se několik tisíc Čechů pro vládou pruských králů. Tito odtržení Čechové, či jak se sami nazývají Moravci, bydlí posud hlavně ve vládním obvodu Opolském, v kraji ratibořském, mimo to usazení jsou čeští vystěhovalci na různých místech království pruského” (Vyhliďal 1910, s. 3).

⁷ Jana Schlossarková, czeska regionalna poetka i pisarka ludowa, urodziła się 22.06.1941 r. w Hlučinie, gdzie mieszka do dziś. Po przejściu na emeryturę postanowiła zająć się szerzeniem języka i kultury prajskiej. Jednak już wcześniej zapisywała historie, które pamiętała zarówno z dzieciństwa, jak i z dorosłości, np. od pacjentów z pracy w gabinecie lekarskim, a także przekazane jej przez rodziców. Po aksamitnej rewolucji zaczęła publikować swoje opowiadania w lokalnym czasopiśmie „Hlučínsko”, później w formie książkowej. Pierwszą z nich była wydana w 1998 roku publikacja *Co na Prajzke se stalo a co povědalo*. Praca spotkała się z wielkim zainteresowaniem czytelników, dlatego Jana Schlossarková przygotowała kolejne publikacje. Wydała 20 tomików wierszy i opowiadań.

Ano přihlásím se ke své slezské identitě, jsem přesvědčena, že Hlučínsko a jeho obyvatelé mají ke Slezsku nejbliže (Schlossarková 2021).

Oczywiście mowa tu o czeskim Śląsku, chociaż według Marceli Szymańskiej czeska pisarka używa tej samej gwary, z którą dziś spotykamy się w gminie Krzanowice czy Krzyżanowice (Tworków). Jednak ten wniosek jest nieco zbyt uogólniony i wymaga doprecyzowania (por. Szymańska 2017), mimo że również w obu tych gwarach można wskazać dwa okresy rozwoju: pierwszy – przejściowy (morawsko-śląski) i drugi – od 1742 roku – mieszany (morawsko-niemiecki czy morawsko-śląsko-niemiecki), przy czym w tym drugim okresie chodzi o dubletywne użycie niektórych cech językowych miejscowej gwary i niemieckiego języka literackiego.

Wszystkie cechy czeskie wskazane przez Z. Stiebera znajdują potwierdzenie w gwarze prajskiej. Natomiast wpływ polszczyzny widoczny jest przede wszystkim w fonetyce i morfologii, a także w słownictwie. Poszczególne polskie zjawiska językowe są obecne także w mowie młodszego pokolenia, co jest wynikiem sytuacji historycznej, ale i obecnych dziś kontaktów społeczno-kulturowych z ludnością polską (Stoszkova 2008, s. 26). Należy tu jednak dodać, że gwara prajska nie jest jednorodna. Występują tutaj podobne zróżnicowania, jak np. w przypadku realizacji nosówek w dialekcie śląskim. Jednym z takich przykładów może być realizacja prasłowiańskich głosek [l] i [l']: raz jako [l] i [l'], a raz jako [ɫ] (czy częściej jako [ɯ]) i [l].

Podobną sytuację można zauważyć w przypadku fleksji. Końcówki deklinacyjne rzeczowników w celowniku, miejscowniku i narzędniku liczby mnogiej uważane są za kryterium rozróżnienia gwar dialektu laskiego. Wyłoniły się dwa odrębne typy deklinacji, a mianowicie zachodnioopawskie z końcówkami *-am*, *-ama*, *-ach* i wschodnioopawskie z końcówkami *-um*, *-oma*, *-och* w celowniku, narzędniku i miejscowniku liczby mnogiej wszystkich rodzajów. Natomiast obszar dialektu środkowoopawskiego to strefa przejściowa, w której pojawiają się obie formy dla celownika i miejscownika, np. *Bravkum tež raz dveřka přibil* (Učenlivý vnuk), *Už sem volal policajtum* (Ukradene auto), *borakum galat pochyblo* (Ja, náš synek už tam byl);

V nim stalo stvoření pod bryloma (Čaj s rumem), *Už sluchatka ma na ušoch* (Krystalka), *hospodař se ešče ve dveřoch optal* (Jak sem kupila, tak předávám), *meškal i s rodinu v mebloch* (Dobře, že ty časy su přeč) itd. Jednak nie są to regularne formy. Pojawiają się też oboczne, pochodzenia albo zachodniooppawskiego (morawskiego), albo śląskiego (polskiego), np. *abych svojim kamaradkam zaraz věděč dala* (Co je ponahle, to je po djable), *jak to tym tanculenam idě* (Jak sem kupila, tak předávám), *Ber ty děcka, ku jesličkam diče do kostela* (Podvečer), *s třema ležkama polivky do stryka přijeli* (Polivka), *Baba zaš s vajcama zpatkem lečela* (V obchodě u kasy), *Ale i s urokama všecho zpatkem dostane* (Už by teho bylo došč!), *leše je fajny placek mezi stromama* (Ludgerovický amfiteatr).

W przypadku końcówki *-um/-am* chodzi o zakończenie tematu: zakończenie spółgłoskowe ma końcówkę *-um*, a samogłoskowe *-am*.

Podobną sytuację mamy w przypadku końcówki *-och/-ach* z tym, że tutaj chodzi o rodzaj żeński i nijaki. W przypadku rodzaju męskiego występuje konsekwentnie końcówka *-och*, np. *Hřiboch*, *hrncoch*, *hukoch*, *chlivoch*, *chlopocho*, *kabatocho*, *keksocho*, *koncertoch*, *kosteloch*, *kotarocho*, *křakoch*, *kšeftoch*, *ksichtoch*, *kuskoch*, *lesoch*, *letakoch*, *marketocho*, *maštalocho*, *meblocho*, *naletoch*, *naprstocho*, *nosoch*, *obchodocho*, *papirocho*, *penizoch*, *prstoch*, *psocho*, *pyskoch* itd. W pozostałych przypadkach pojawiają się obie końcówki, np. *i kdyby mě na kolenoch prošil a sluboval* (Ukradene auto) – *o někere listky se lidé bili a s někeryma se musela na kolenach prosić* (Kulturní referentka), *Viš, na velaj mistoch už byl* (Děvucho, něber se ho!) – *mi bylo přidane na tych pravých babských mistach* (Gott mit uns), *čemu se vračil na vratkých nohoch* (Něni jak měč chlopa muzikanta) – *na vratkých nohach tahli ku domu* (Ztracena flinta) itd., chociaż w wyrazach rodzaju żeńskiego przeważa końcówka *-ach*, np. *s ruksakem po horach lita* (Ach, ta laska nebeska), *V sobotu spolem na kolach rajtuju* (Penzišči), *Po Pařížu ve šteklach jak panička chodila* (Erna v Pařížu) itd.

W przypadku końcówki *-oma/-ama* notujemy mieszanie form: zachodniooppawskiej czy śląskiej *-ama* z literacką czeska *-ami*, np. *Za*

jednyma dveřama bylo slychač bič hodiny (Šnebale v Buslavicach) – *něskaj vidím nad dveřami tu fajně vyvedenu dřevjanu tabulku* (Jak němam spaní), *Učitel s deckami enem čekali* (Dožinky kdyšik) – *co měly s děckama furt vojnu* (Heiligerose a Kanona), *Pokaždej sme kručily hlavama* (Spominky) – *moji rodiče enem kývali hlavami* (Stydliwa) itd.

O przejmowaniu niektórych cech z polskiego obszaru dialektologicznego pisze również Terezie Stoszková:

Z polsko-českého smíšeného pruhu pronikají další tvaroslovné jevy: silná tendence ke sjednocení koncovek ve 3., 6., 7. p. pl. substantiv všech rodů, v 7. p. pl. převládá koncovka *-ma* (žněma); dále stejný tvar je v 2. a 4. p. pl. mužských životných podstatných jmen (vidžel sy tych synkuf) a take koncovka 2. p. pl. maskulin *-uv* [uf] (do stružokuf, centimetruuf), tato koncovka je také v 1. p. sg. přivlastňovacích adjektiv mužského rodu (bratruuf) a ve 4. p. pl. neživotných mužských substantiv (kozluuf).

Dalším jevem spojeným se sousedními polskými nářečními, je přesah koncovky *-um* v 7. p. sg. všech deklinací ženského rodu (hlinum, hrubum slamum, mamum) (Stoszková 2009, s. 25).

Wprawdzie dotyczy to zachodniej i północnej części dialektu prajskiego, to jednak wiele z nich można wskazać również dla terenu środkowego i wschodniego, do którego zaliczymy gwarę Jany Schlossarkovej. Kolejnym przykładem jest końcówka dopełniacza liczby mnogiej, która w dialekcie śląskim realizowana jest w formie [uv] (-ów), podczas gdy w języku czeskim jest to [u:] (-ů), np. *pokuj od much a komaruv*. (Praktické cvičení), *až do obchoduv vjeli* (Bylo něbylo? Za všeckym hledajče babu), *Nasypala sem se ořechuv do misky* (Horor), *Jak se dochtor v Opavě podíval do papiruv* (Frizer) itd.

O przejściowości gwary hulczyńskiej świadczy również tautosylabiczne zakończenie *-aj* w trybie rozkazującym (podobnie jak w polskich dialektach południowo-zachodnich), którego rozwój w języku czeskim jest inny. W języku czeskim występuje w XII wieku przejście *-aj > -ej*, podczas gdy w języku polskim pozostało *-aj*. Ten rozwój jest podobny w gwarze hulczyńskiej, np. *ukraj mi sklípek* (Co muter děvúše prikazovala), *pozamětaj řežiny* (Co muter děvúše prikazovala), *Nělitaj s pšikem* (Policajt v ludgerovicach), *Podívaj se* (Kaj ten břuch praskne?), *daj mi huby* (Uhryzeny jazyk), *Dočkajče, něučekajče*

(Grofka Margareta), *Davaj dukaty, davaj penize* (Kamenne křiže), *dočkej* (Jak smrdi cap) itd., przy czym jest to oboczna końcówka do -uj, której rozwój jest podobny w obu systemach językowych (czeskim i polskim), np. *Robečko, raduj se* (Haviř) (cz. *radujte se*, p. *radujcie się*), *Tuž včil to nastartuj* (Autoškola) (cz. *nastartuj*, p. *Startuj*).

Zjawisko to dotyczy także kontaktu gwary prajskiej z gwarą śląską, ponieważ w wyrazach zapożyczonych z języka niemieckiego również występuje końcówka -uj, np. *radši se vachuj svoje svině!* (Policajt v Ludgeřovicach), *Něbantuj husle jak dobře hraju* (Tak po našem a tak po česky).

Zwróćmy jeszcze uwagę na słownictwo. Można je podzielić na dwie grupy: prasłowa oraz polonizmy. Do pierwszej grupy zaliczymy wyrazy, które występują w języku prasłowiańskim (czy starocerkiewnosłowiańskim). Są to np.: *brać* č. ‘brát’ p. ‘brać’; *jeść* č. ‘jíst’ p. ‘jeść’; *napić se* č. ‘napít se’ p. ‘napić się’; *nebo* č. ‘nebe’ p. ‘niebo’; *nebesky* č. ‘nebeský’ p. ‘niebieski’; *krava* č. ‘kráva’ p. ‘krowa’; *krk* č. ‘krk’ p. ‘kark’; *myto* č. ‘mýto’ p. ‘myto’ itd. Polonizmami zaś są wyrazy przejęte w późniejszym okresie za pośrednictwem gwary śląskiej lub polskiego języka literackiego: *amorek* č. ‘novorozeně, děťátko, miminko’, p. ‘niemowlę’; *muřin* č. ‘černoch’ p. ‘murzyn’; *šal* č. ‘šála’ p. ‘szal’; *zepsuť* č. ‘poškodit’ p. ‘zepsuć’; *zaraz* č. ‘hned’ p. ‘zaraz’; *zarobek* č. ‘výdělek’ p. ‘zarobek’; *zaryglovať* č. ‘zavřít na petlici, na zástrčku’ p. ‘zarygłować’; *zavadzať* č. ‘překážet’ p. ‘zawadzać’, przy czym niektóre wyrazy mogące być polonizmami w rzeczywistości ukazują jedynie inny rozwój języka czeskiego i polskiego w czasie kształtowania się języka literackiego (por. np. *dach* č. ‘střecha, stě. dach’ p. ‘dach’, *napec* č. ‘napéct’ p. ‘napiec’ itp.).

Warto tu dodać, że wiele polonizmów można wskazać dopiero w kontakcie oralnym, ponieważ ich zapis alfabetem czeskim bez znajomości zasad jego odczytania zaciemnia ten obraz, por. np. *divka* [živka]⁸ č. ‘divka’ p. ‘stp. dziewczka’, *divny* [živny] č. ‘divný’ p. ‘dziw-

⁸ W przypadku tych wyrazów możemy się spotkać z wymową z [ž], np. *divka* [živka], *divny* [živny], *dopověděč* [dopověžeč], *naďač* [nažáč].

ny’, *dopověděč* [dopověžeč] č. ‘dopověďet’ p. ‘dopowiedzieć’, *naďač* [nažáč] č. ‘naplnit nádivkou’ p. ‘nadziać farszem’ itd.

W przypadku języka niemieckiego sytuacja jest już odmienna. Wprawdzie wpływ na język czeski, a pośrednio na gwarę prajską, niemczyzna miała już w średniowieczu, kiedy przejęto wiele wyrazów, adaptując je do systemu fonologicznego języka czeskiego (por. np. *atakovať, baron, barva, blot, braknuť, buda, cofať se, děkovať, flaška* itd.), to jednak wpływ ten na gwarę prajską był znacznie ograniczony. Dopiero w XVIII wieku ten kontakt stał się bezpośredni, a jego efekty widać w gwarze prajskiej, zwłaszcza w leksyce, o wiele mniej w morfologii i składni. W 1742 roku bowiem Maria Teresa po przegranej pierwszej wojnie śląskiej w formie kontrybucji oddała królowi pruskiemu Henrykowi II m.in. część księstw karnowskiego i opawskiego, które kiedyś przynależały do Moraw. Fakt ten rozpoczął okres izolacji tego terenu nie tylko od rodzimej kultury czy języka, ale także od gwary śląskiej. Rozpoczął się bowiem prawie dwusetny okres zatrzymania rozwoju tej gwary w kontekście słowiańskim i kształtowania się dwujęzyczności miejscowej ludności.

Przełączania kodu (z „naszego” na niemiecki) spowodowało nie tylko konieczność stosowania dwu systemów fonologicznych i – szerzej – gramatycznych, ale także wprowadzanie niektórych obcych jednostek językowych do kodu rodzimego. O ile w przypadku systemu gramatycznego zmian nie widać (z wyjątkiem niektórych ograniczeń stosowania końcówek, np. końcówka -uj trybu rozkazującego czy używania zapożyczeń niemieckich w formie nieodmiennej, a także w niektórych konstrukcjach zdań opartych na niemieckim schemacie), o tyle w zakresie leksyki wpływ języka niemieckiego jest znaczący i wyraźnie widoczny. Stoszková uważa, że „Ve slovní zásobě se zřetelně odráží bývalá příslušnost Hlučínska k Prusku [...], a také vliv polštiny. Co se týče němčiny a povědomí německého jazyka mezi místními obyvateli, nejvíce se jeho vliv projevuje v odborném názvosloví zemědělských plodin (*johanyšbern*), zemědělského náčiní a nástrojů (*gepel, ribenšnajder*) a potravin (*kunsthonig, hinberzaft*). Tato slovní zásoba se udržuje spíše u starší generace” (Stoszková 2009, s. 25)

Sprawa jest nieco bardziej złożona. Rudolf Šrámek (1963) poddał analizie zebrany materiał i wskazał trzy etapy przejmowania leksyki języka niemieckiego:

- 1) **zapożyczenia najstarsze** z czasu wspólnoty językowej gwary prajskiej z gwarą morawską (czy językiem czeskim), tożsame z zapożyczeniami w innych językach zachodniosłowiańskich, np. *vaservaha* – pol. *waserwaga*, *flaša/flaška* – pol. *flaszka*, *atakovač* – pol. *atakować*; zapożyczenia te występują przede wszystkim w potocznym języku czeskim czy w innych czeskich dialektach (poza obszarem Hlučína), np. *almarka*, *deklo*, *kragel* czy frazeologizm *byč fertik* ‘koniec’ itp.
2. **zapożyczenia z przełomu XIX i XX wieku**, kiedy była mocniejsza presja germanizacyjna na gwarę prajską (zwłaszcza ok. 1900 r.), np. *štojer*, *štrofa*, *kolkaslik*, *kochtyš*, *noodlebret* itp.
3. **zapożyczenia z okresu 1939–1945**, które po zakończeniu wojny szybko usunięto ze słownika gwary prajskiej, np. *korkencyher*, *krigstraunk*, *razyrcojk*, *modešau*, *modenheft*, a także terminologia wojskowa.

Tematyczny podział zapożyczeń niemieckich przedstawia poniższa tabela, w której uwzględniono jedynie wyrazy podstawowe bez wyrazów pochodnych (uwzględniliśmy tutaj podział zaproponowany przez Batko-Tokarz 2021).

Tab 1. Podział tematyczny zapożyczeń niemieckich

Nazwa kategorii	Ilość
I CZŁOWIEK JAKO ISTOTA FIZYCZNA	75
II CZŁOWIEK JAKO ISTOTA PSYCHICZNA	66
III CODZIENNE ŻYCIE CZŁOWIEKA	415
IV CZŁOWIEK W SPOŁECZEŃSTWIE	151
V CZŁOWIEK I TECHNIKA	133

VI CZŁOWIEK I PRZYRODA	72
VII KATEGORIE FIZYCZNE	60
ATEMATYCZNE	4
WSKAŹNIKI	7
RAZEM	983

Oczywiście należałoby tutaj uwzględnić jeszcze wyrazy wcześniej zapożyczone, ale to wymaga szerszego omówienia.

Słownictwo to najczęściej dotyczyło **najbliższego środowiska życia człowieka**, czyli rodzajów pokarmów czy potraw i ich cech, miejsca, osób, przedmiotów związanych z jedzeniem, czynności związanych z przyrządzaniem jedzenia lub z jedzeniem, używek, przypraw oraz smaków (np. *bakvera*, *fet*, *futro*, *gris*, *kochvuřt*, *krepla*, *nudelbret*, *pošmaknuč*, *šnucla*, *švatla*, *vuřt*, *vaštuch*, *vaštyš* itd.), **ubrań**, czyli rodzajów ubrań, ozdób i dodatków, cech i wzorów ubrań oraz czynności, przedmiotów i osób związanych z robieniem i noszeniem ubrań (np. *ancug*, *bubikragel*, *fěrtuch*, *lajbik*, *mantel*, *štrumfhalter*, *unterhozy*, *briftaška*, *halsketa*, *oringla*, *šlajfka*, *zešpendlič* itd.), **pracy**, czyli rodzajów i miejsca pracy, materiałów i narzędzi pracy, wynagrodzenia za pracę, zawodów, organizacji i hierarchii w pracy, stosunków służbowych (np. *bedynovač*, *plumpač*, *šibovač*, *štamfovač*, *verkštela*, *veštat*, *bajtel*, *kalfas*, *rajscevek*, *štof*, *viškantka*, *hndler*, *dachdeker*, *forman*, *šlajfř* itd.), **budownictwa**, czyli rodzajów budowli, części budowli, materiałów budowlanych, czynności związanych z budową, osób związanych z budową (np. *bajstliř*, *bauplac*, *cokel*, *gracpuč*, *šprichaus*, *oberlicht*, *ordeka*, *rajtar*, *špondrat*, *šteker*, *šalovač* itd.) itd.

Należy tu dodać, że istnieje wprawdzie niewielka grupa zapożyczeń z języka niemieckiego, które zostały przejęte nie z języka literackiego, ale z jego regionalnej odmiany. Chodzi o górnośląską odmianę języka niemieckiego (Oberschlesien, *deutscher schlesischer Dialekt*). Są to np.: *galert*, niem. *die Sülze* (gślaniem. *s Gallert*), *klocek*,

niem. *der Klotz* (gśl. *niem. der Klotzek*), *lura*, niem. *dünner Kaffee* (gśl. *niem. e Lure*), *ryčła*, niem. *Holzhocker* (gśl. *niem. die Ritsche*), *kilač*, niem. *kitzeln* (gśl. *niem. killern, kielen*), *knofel*, niem. *der Knopf* (gśl. *niem. r Kneffel*). Wyrazy te pojawiły się również w gwarze śląskiej (por. Šrámek 1963, Stříbný 2010).

* * *

Zestawiając omówione powyżej cechy gwary prajskiej na przykładzie twórczości Jany Schlossarkovej, możemy powiedzieć, że teza, iż gwara prajska jest gwarą czesko-polsko-niemiecką jest w pełni uzasadniona z tą różnicą, że wzajemny wpływ tych trzech systemów gramatycznych i leksykalnych jest zasadniczo różny. Jeśli chodzi o wpływ polskiego systemu językowego jest on typowy dla początkowego okresu funkcjonowania tej gwary laskiej, niemiecki zaś dla ostatniego okresu jej funkcjonowania i to głównie w zakresie leksyki, która zawsze była adaptowana do słowiańskiego systemu fonetycznego.

Podsumowując, można stwierdzić, że gwary ludności zamieszkującej teren wokół Bramy Morawskiej ulegały nie tylko przemianom społecznym w obrębie danej społeczności (rozwój techniki, sposobu życia itd.), ale także wpływom zewnętrznym wynikającym z dwóch czynników: albo z dobrowolnych kontaktów językowych (chęć porozumienia się z sąsiadem w celu poprawy swoich warunków bytowych), albo z polityki językowej obowiązującej w danym państwie (np. germanizacja, polonizacja, czechizacja). Pierwsze kontakty dotyczyły gwar sąsiadujących, śląskich. Kolejnym kodem, który wpłynął na rozwój tych gwar był standardowy język niemiecki, ale również regionalny (górnos Śląski) język niemiecki. Ostatni etap rozwoju omawianych gwar ukazuje duży wpływ języka czeskiego (por. Muryc 2010; Bogoczova, Bortliczek 2017). Są to zatem zarówno gwary przejściowe, jak i mieszane.

Literatura

- Balowski Mieczysław, 2023, *Spór o przynależność językową gwar na Śląsku Cieszyńskim i Opawskim*, [w:] *Poradnik Językowy. Horyzonty Polszczyzny, Prace ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Dubiszowi w pięćdziesiątą rocznicę Jego pracy naukowej i dydaktycznej*, red. Marta Piasecka, Milena Wojtyńska-Nowotko, Warszawa: Dom Wydawniczy i Handlowy Elipsa, s. 608–618.
- Batko-Tokarz Barbara, 2021, *Tematyczny podział słownictwa współczesnego języka polskiego. Teoria, praktyka, leksykografia*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bělič Jaromír, 1972, *Nástin české dialektologie*. Praha: SPN.
- Berlińska Danuta, 1998, *Tożsamość Ślązaków w świetle badań socjologicznych*, „Przegląd Zachodni”, 3, s. 111–132.
- Bogoczová Irena, Bortliczek Małgorzata, 2017, *Jazyk příhraničního mikrosvěta (běžná mluva Těšíňanů v ČR) / Język przygranicznego mikroświata: (mowa potoczna mieszkańców Zaolzia)*, Ostrava: Uniwersytet Ostrawski.
- Bollacher Eberhard, 1930, *Das Hultschiner Ländchen im Versailler Friedensvertrag*. Stuttgart: Ausland und Heimat Verlagsaktiengesellschaft.
- Cieslarová [Hofrichterová] Eva, 2005, *Die tschechisch-deutsche Sprachmischung im Hultschiner Ländchen*. [Diplomarbeit]. Ostrava: Filozofická fakulta, Ostravská univerzita.
- Czapliński Marek, 2007, *Historia Śląska*, Wrocław.
- Dejna Kazimierz, 1949, *Z najnowszej dialektologii śląskiej*, „Język Polski” 29, nr 5, s. 206–215.
- Gawrecká Marie, 2009, *Etniczne, terytorialne i narodowe tożsamości na Śląsku Opawskim*, [w:] Rusek H., Drożdż A. (red.), *Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian*, Prace i Materiały Etnograficzne, 36, Wrocław, s. 305–317.
- Hillery George A., 1955., *Definitions of Community Areas of Agreement*. „Rural Sociology” 20, s. 111–123.
- Kellner Adolf. *Nářečí na Hlučínsku*. In: *Český lid 1–2*. Praha: Brázda, 1950.
- Kniejski Olgierd, Sękowski Roman (opr. i wstęp), 2012, *Statut ziemski księstw opolskiego i raciborskiego i innych ziem do nich należących*, Opole.
- Kowalski Mariusz, 2016, *Morawianie (Morawcy) w Polsce*, [w:] *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, tom 5, s. 115–131. Online: <http://dx.doi.org/10.18778/2300-0562.05.06>.
- Lamprecht Arnošt, 1963, *Slovník středoopavského nářečí*. Ostrava: Krajské nakladatelství v Ostravě.

- Edward Lotko, 1959, *W sprawie gwar mieszanych i przejściowych*, „Język Polski” 39, nr 4, s. 291–295.
- Malchárek Jan, 2003, *Jako se u nas řadiuo: nový prajzsko-český slovník*. Strahovice: Obecní úřad Strahovice.
- Mečiar Marcel, 2007, *Sociální identity autochtonních obyvatel Hlučínska: Mezigenerační proměny*, Dizertační práce, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno. Online: http://is.muni.cz/th/23012/fss_d/MM_dizertace_k.pdf.
- Muryc Jiří, 2010, *Obecné a specifické rysy polsko-české jazykové interference na českém Těšínsku*, Ostrava.
- Musil Jiří, 1982, *Sociologie pro architektu a urbanisty*. Praha: FA ČVUT.
- Panic Idzi, 2009, *Śląsk Cieszyński w czasach plemiennych*, [w:] Panic I. (red.), *Dzieje Śląska Cieszyńskiego od zarania do czasów współczesnych*, t. 1: *Śląsk Cieszyński w czasach prehistorycznych*, cz. 1: *Ziemia cieszyńska do doby plemiennej*, Cieszyn, s. 243–259.
- Plaček Vilém, 1997, *Uzavřenost Hlučínska v minulosti. Jedna z hlavních příčin jeho zvládnutí*. „Vlastivědné listy” 23, z. 2, s. 7–11.
- Plaček Vilém, 1998, *Jak se stalo Hlučínsko součástí ČSR*. „Vlastivědné listy” 24, z. 1, s. 9–13.
- Plaček Vilém, 1999, *Hlučínsko na počátku 20. století*. „Vlastivědné listy” 25, z. 1–2, 10–14.
- Plaček Vilém, 2000, *Prajzáci aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*. Kravaře: Kulturní středisko zámek Kravaře.
- Plaček Vilém, 2007, *Prajzáci, aneb, K osudům Hlučínska 1742–1960*. Háj ve Slezsku: František Máj.
- Roubal Ondřej, 2005, *Regionální identita obyvatel českého pohraničí*, [w:] Zich František (ed.), *Přeshraniční vlivy působící na místní společenství pohraničí ČR*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně. p. 146–156.
- Schlossarková Jana, 2021, *přihlásím se ke své slezské identitě*, „Wachtyrz.eu”. Online: <https://wachtyrz.eu/jana-schlossarkova-prihlasim-se-ke-sve-slezske-identite>.
- Šebestová Irena, 2023, *Das Volkslied im Hultschiner Ländchen*, [w:] *International Conference of the Form and Function (Beiträge der literarischen Sektion der Konferenz Form und Funktion (Ostrava 18.-20. Mai 2022))*: *Form und Funktion im literarischen Kontext 2022-05-18 Ostrava*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 97–107.
- Šebestová Irena (ed.), 2014, *Kulturní a literární život německy mluvícího obyvatelstva na Hlučínsku*. 1. vyd. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.

- Smulková Teresa. 1993, *Propozycja terminologicznego zawężenia zakresu pojęć: gwary przejściowe – gwary mieszane*, „Rozprawy Slawistyczne” 6, s. 273–289.
- Šrámek Rudolf, 1963, *Působení neslovanského jazyka na české (lašské) nářečí (na jazykovém materiálu z Hlučínska)*. „Slezský sborník” 48, s. 146–165.
- Stoklasa Herbert, 2006, *Kráčeli cestou dlouhou*. Kravaře: Město Kravaře.
- Stoszková Terezie, 2009, *Slovní zásoba z oblasti zemědělství a domácnosti na severním Hlučínsku*. [Bakalářská práce], Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- Strábný Tomáš, 2010, *Einfluss des Deutschen auf die Hultschiner Mundart*. [Diplomarbeit]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.
- Szydłowski Jerzy, 1991, *Sytuacja osadnicza na północnym przedpolu Bramy Morawskiej w dobie plemiennej wczesnego średniowiecza*, „Rocznik Cieszyński”, t. 6–7, s. 9–17.
- Szymańska Marcela, 2002, *Słownictwo gwarowe miejscowości Krzanowice w powiecie raciborskim*, praca magisterska, Uniwersytet Opolski, Opole.
- Zich František, 2014, *Specyfika czesko-polskiego pogranicza na ziemi huczyńskiej*, [w:] *Polskie pogranicza w procesie przemian*, red. Z. Kurcz, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, t. 3, s. 77–80.